

BAYBARS ZAMANINDA MEMLÛK- İLHANLI MÛNASEBETLERİ (1260-1277)

Cüneyt KANAT

Doğudan yola çıkıp engel tanımaz bir şekilde ilerleyen Hülegü komutasındaki İlhanlı ordusu, 1258 yılında Bağdat'ı ele geçirerek Abbâsî Devleti'ne son vermişti¹. Hülegü'nün Bağdat'ı ele geçirdikten sonra kendisine tayin ettiği hedef Suriye'nin fethi idi. Moğolların Irak'ı ele geçirdiği tarihlerde, Mısır'da henüz kurulmuş (1250) olan genç Memlûk Devleti'nin hükümdarı ise Kutuz idi. Kutuz sultan olduğunda Suriye'nin tamamına hakim değildi. Ancak Moğol tehlikesinin Suriye sınırlarına kadar dayanması, hem Suriye'deki Eyyûbî Meliklerinin hem de Kutuz'dan önceki Memlûk Sultanı olan Aybek zamanında onunla ters düşerek Suriye'ye kaçmış olan büyük emirlerin, Kahire'deki Memlûk Sultanı ile işbirliği yapıp birlikte hareket etmesine sebep oldu. Böylece Mısır ve Suriye'deki güçleri tek bir orduda birleştiren Memlûk Sultanı Kutuz, Hülegü'nün, Mengü Han'ın ölümü sebebiyle geri dönmek zorunda kalmasından dolayı yerine komutan tayin ettiği Ketboğa idaresindeki İlhanlı ordusunu, Filistin'de Ayn Calût'ta karşılayarak büyük bir hezimete uğrattı². Ayn Calut yenilgisi ile Moğol ilerleyişi durmuş oldu. Artık Moğollar arasında bile, kendilerinin yenilmez bir kuvvet oldukları hakkında şüpheler uyandı³.

Savaşın galibi olan Kutuz ise, Kahire'ye dönüş yolunda iken kendisine düzenlenen bir suikast ile öldürülünce, bu suikastta önemli bir rol üstlenmiş olan Baybars Memlûk Devleti'ne sultan oldu⁴. Ayn Calût zaferinin bir sonucu olarak Memlûk Devleti'ne katılmış olan Suriye, Memlûkleri İlhanlılar ile sınır komşusu durumuna getirmişti⁵. Bu tarihlerde Doğu'daki en kuvvetli devletler Deşt-i Kıpçak'taki Altın Ordu, Ön Asya'da Hülegü Han'ın Moğol devleti yani İlhanlılar ve Mısır-Suriye'deki Memlûkler idi. Bu sırada Rusya Moğolları artık bir birlik teşkil etmiyordu.

¹ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mürsel Öztürk, III, Ankara 1988, s. 163-176.

² Reşidü'd-Dîn Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârih*, II-1, Arapça çev. M. Sadık Neşşâb-M. Musa Handâvî-Fuad Abdulmu'tî es-Sayyâd, Kahire, b.t.y., s. 313-316; Abdurrahman b. Hâldûn, *Kitâb el-'Iber ve Divân el-Mubtedâ ve'l-Haber*, V, Beyrut 1992, s. 450-451; Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye fi'd-Devlet et-Türkiyye*, nşr. Abdülhamid Salih Hamdan, Kahire 1987, s. 43-45.

³ Faruk Sümer, "Anadoluda Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. I, Ankara 1970, s. 27.

⁴ Bedreddîn el-'Aynî, *'İkd el-Cumân fi Târih Ehl ez-Zamân*, I, nşr. Muhammed Muhammed Emîn, Kahire 1987, s. 261-262.

⁵ P. M. Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, çev. Özden Arıkan, İstanbul 1999, s. 94.

Çünkü daha 1259 yılında aralarında ayrılık çıkmıştı. Memlûk Devleti kurulduktan itibaren kavimdaşları, Deşt-i Kıpçak'tan gittikçe artan sayılarda buraya akmaya başlamış ve bu da Memlûkleri Altın Ordu ile yakın münasebete sokmuştu. Bu iki devletin de İlhanlılara düşman olmasından dolayı aralarında sadece deniz yoluyla bağlantı mümkündü. Bu yolun anahtarı ise Bizanslılarda idi. Bu yüzden de Bizans İmparatoru ile anlaşmak Memlûkler ve Altın Ordu devleti için zorunluydu. Başlangıçta Bizans'ın bu iki devlet ile anlaşmasına herhalde VIII. Mihael'in İlhanlılar ile kurduğu dostluk ilişkileri engel idi. Çünkü Hülegü'nün dostluğu Bizans İmparatoru için kendine komşu olan Selçuklulara karşı bir baskı vazifesi görüyordu⁶.

Baybars Memlûk Devletine sultan olduğunda onun en önemli dış düşmanları; İlhanlılar, Haçlılar ve Ermeniler idi. Bu üç devletin en tehlikeli yanı ise Memlûklere karşı ortak hareket edip birbirleriyle yardımlaşma ihtimaliydi⁷. Moğollar vasalları olan Ermenilerle Irak'ı da ele geçirmiş olarak, Frenkler ise Suriye sahillerini ellerinde bulundurduklarından, sürekli bir tehdit unsuru idiler. Moğollar Memlûk Devletini Suriye sınırlarından tehdit ediyordu ve belki de bu tehdit Mısır'a kadar ulaşabilirdi⁸. Onların amacı Akdeniz kıyılarını kendi devletlerine hudut yapmak idi. Ancak bunu asla başaramadılar⁹. Frenkler de Avrupa'daki Haçlılardan taze kuvvet desteği alarak Memlûkler için çok ciddi tehlikeler doğurabilirdi. Bu sebeple Baybars'ın bu iki tehlikeyi ciddi şekilde dikkate alması ve diplomatik ilişkilerini de ona göre düzenlemesi gerekiyordu¹⁰. Baybars'ın Moğollar ve Haçlılar ile olan mücadelesinin birbirinden ayrılması çok zordur. Memlûk sultanı çoğunlukla bu iki düşmanıyla aynı anda savaşmıştır. Bu iki sınır komşusu ile arasında ortaya çıkan mücadele doğaldır. Hareket noktası siyasi ve ekonomik olan Moğolların istilaya yönelik hücumlarına dur demenin yanısıra, nüfusunun çoğu Müslüman olan Mısır ve Suriye halkının dini sebeplerden dolayı Moğollara karşı duyduğu nefretin de bu mücadelede önemi büyüktür. Çünkü Moğollar Bağdat'taki Abbâsi Hilafetine son vermişlerdi. Ayrıca yine İlhanlılar'ın Irak'taki topraklarına el koyduğu emirlerin tepkisi ve Baybars'tan yardım talep etmeleri de dikkate alınmalıdır. Bütün bunlara ilaveten İslam birliğini sağlama fikrini Eyyübîler'den devralmış olan Memlûkler'in bu konudaki hassasiyetlerini ve buna bağlı olarak Irak topraklarından sürülmüş olan Müslüman emirlere yardım etme fikrini de söyleyebiliriz. Baybars'ın Ayn Calut savaşından sonra Moğollara karşı savaş tekniği konusunda tecrübe edinmesi ve İlhanlılar'ın Papalık, IX. Luis ve Ermeniler ile olan ilişkilerini çok iyi analiz ederek Altın Ordu ile bir ittifak kurma girişiminde bulunması,

⁶ Georg Ostrogosky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fihret Işıltan, 3. baskı, Ankara 1991, s. 223-224.

⁷ Ali Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 106, Şubat 1997, s. 152.

⁸ Abdul-Aziz Khowater, *Baibars the First: His Endeavours and Achievements*, London 1987, s. 51-52; Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, çev. Cemal Köprülü. 2. baskı, Ankara 1987, s. 71.

⁹ Frantz Taeschner-Ferites Şeteypat-Selva el-Hammaş, *Târîh el- Âlem el-Arabî*, Beyrut 1975, s. 167.

¹⁰ Abdul-Aziz Khowater, *a. g. e.*, s. 51-52.

saltanatı boyunca Memlûk İlhanlı münasebetlerinin birinci dereceden belirleyicisi olmuştur¹¹. Altın Ordu hükümdarı Berke'nin, Baybars'ın bu girişimine olumlu cevap vermesi ve İzzeddîn Keykavus'un da bu ittifaka taraf olması sonucunda Ortadoğu'daki siyasi dengeler değişmeye başlamıştı. Memlûk ve Altın Ordu gibi iki büyük devletin, İlhanlılara karşı siyasi ve dinî nedenlerle olduğu kadar ekonomik ve kültürel ilişkiler bakımından da diyalog içerisinde olmaları, az önce de bahsettiğimiz gibi İstanbul boğazı yolunun kendilerine açık olmasını gerektiriyordu. Çünkü Kuzeyin köle ve cariyeleri, kürkleri Memlûk devleti için ne kadar gerekli ise, Memlûk Devleti'nde üretilen kumaşlar ve çeşitli ürünler de Altın Ordu için o kadar önemliydi. İlhanlılar Anadolu topraklarını hakimiyetleri altına alınca düşman oldukları Memlûk ve Altın Ordu devletlerinin ilişkilerini bozmak ve özellikle askeri kuvvetin temel kaynağı olan köle ticaretini önlemek için kara yollarını tamamıyla kontrolleri altına almışlardı. Bu yüzden de İstanbul deniz yolu çok büyük önem kazanmıştı¹². Başlangıçta Hülegü'nün baskısıyla bu iki devlete karşı pek dostça davranmayan Bizans İmparatoru Mihael, özellikle Hülegü'nün ölümünü takip eden yıllarda tavrını yavaş yavaş değiştirecektir¹³.

Memlûk sultanı Baybars, içinde bulunduğu bütün bu siyasi şartları gözden geçirdikten sonra, İlhanlılar ile Altın Ordu arasındaki mücadelenin uzaması ve hatta derinleşmesi şartıyla, kendisinden uzak bulunan Cuci Ulusunun genişlemesini ve refaha kavuşmasını istiyordu. Baybars'ın bu noktada yaptığı hesap son derece basit idi. Memlûk Devleti'ne Suriye sınırlarından komşu olan İlhanlılar Baybars ve devleti için her zaman bir tehlike olarak durmaktaydı. Bu durumda iki Moğol devleti arasındaki mücadeleden daha etkili bir çözüm düşünülemezdi. Bu sebeple Baybars tarafından izlenen dış siyasetin esas amacı her ne pahasına olursa olsun bu mücadeleyi sürdürmek ve imkan olduğu takdirde derinleştirmekten ibaret idi. Yeri geldikçe bahsedeceğimiz üzere bu şartlar altında Baybars ile Berke Han arasında sık sık elçiler gidip gelmiş ve Kahire'den değerli hediyeler gönderilerek Altın Ordu Devleti'nin Müslüman olması için teklifler yapılmış ve bu gerçekleşikten sonra da Müslüman olmanın gereğinin yerine getirilmesi yani Müslüman olmayan İlhanlılar ile savaşılması istenmiştir¹⁴.

Ayn Calût savaşından ve Baybars'ın sultan olmasından sonra, ilk sınır ihlalini gerçekleştiren ve hücum eden taraf İlhanlılar oldu. Muhakkak ki bunda, hem daha önce mağlup olmalarının hem de Memlûk Sultanı Kutuz'un öldürüldüğünü öğrenmelerinin etkisi büyüktü¹⁵. İlhanlılar Kutuz'un öldürüldüğünü öğrenince bunu Ayn Calut'taki

¹¹ Saîd Abdulfettah Âşur, *ez-Zâhir Baybars*, Kahire 1963, s. 88-89; Hayâ Nâsir el-Hacî, "*Devlet el-Memâlik ve Devlet Mogol el-Kıfçak*", *Havliyyât Külliyyet el-Edeb*, S. 2, Kuveyt 1981, s. 11.

¹² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, 2. baskı, İstanbul 1984, s. 501-502.

¹³ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre fî Târîh el-Hicre*, nşr. D. S. Richards, Beyrut 1988, s. 126; Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks The Mamluk-Ilkhanid War, 1260-1281*, Cambridge 1996, s. 91-94.

¹⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 70; el-'Aynî, *'Ikd el-Cumân*, I, s. 289; A. Yu. Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, 2. baskı, Ankara 1976, s. 60-61, 65.

¹⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rîfet Duvel el-Mulûk*, nşr. Muhammed Mustafa Ziyâde, I-2, 2. baskı, Kahire 1956, s.442.

yenilginin intikamını almak için büyük bir fırsat olarak değerlendirdiler. Moğol kuvvetleri 1260 yılının sonlarında Suriye'ye girdiler ve Bire'ye (Birecik) saldırdılar¹⁶. Şehri yağmaladıktan sonra ise Haleb'e gelerek burayı da ele geçirdiler ve yağma hareketlerinde bulunup halkın büyük bir bölümünü öldürdüler. Buradan Hama yönüne doğru giden Moğolları Humus hâkimi Muzaffereddîn Musa ile Suriye kuvvetleri karşıladı ve durdurdu. Bu son durum üzerine tekrar Haleb'e dönen Moğollar burada yaklaşık olarak dört ay kaldılar. Onlar burada iken Baybars bir ordu hazırlayıp Suriye'ye göndermişti. Fakat sahildeki Franklar bu durumu hemen Moğollara haber verdiklerinden 1261 yılı Nisan ayının başlarında Haleb'i terk ettiler¹⁷. Ayn Calût'tan sonra İlhanlıların Humus yakınlarında kendilerinden daha az bir Memlûk kuvveti önünde aldığı bu son yenilgi gösterdi ki; Moğol askerleri yenilmez bir güç değildir. Muhakkak ki bu Suriye halkının ve askerinin moralini yükseltti ve bundan sonraki mücadelede bu kanaatin yaygınlaşmasının etkisi büyük oldu¹⁸.

Baybars'ın sultan olduğu yıl gelişen bu olaylar ve Suriye'ye Moğol ileri karakollarınca yapılan bu akınlar Memlûklerin sınır ihlallerine karşı her zaman hazırlıklı olması gerektiğini açıkça ortaya koydu. Bu sebeple de Baybars Mısır ile Suriye arasındaki berîd sistemini yeniden organize ederek yeterince hızlı hale getirdi. Bunu yapmak zorundaydı çünkü ancak bu suretle Moğol saldırılarından hemen haberdar olabilir ve zamanında müdahale edebilirdi. Az önce de görüldüğü gibi bu ilk Moğol akınlarında Baybars gerekli müdahaleyi zamanında yapamamış ve Suriye askeri bu hücumu kendi imkanları ile karşı koymağa çalışmıştı. Ancak, bu tecrübeden sonra alınan tedbirler ile, berîd teşkilatı iyi çalışır hale getirilmiş ve bu yüzden de Baybars saltanatı boyunca zamanının çoğunu Suriye'de geçirmişti¹⁹.

Memlûk sultanının, saltanatının ilk yıllarında yaptığı önemli işlerden birisi de Abbâsî hilafetini Mısır'da tekrar tesis etmek olmuştur. Daha sonra ise Halifeye bizzat refakat ederek Suriye'ye kadar getiren sultan, onu yanında üçyüz asker ile Bağdat'a topraklarını geri alması için gönderdi. Daha sonra sultan tekrar Mısır'a döndü. Fakat Bağdat'a gitmek üzere yola çıkan Halife bir süre sonra Moğol baskınına uğramış ve öldürülmüştü²⁰. Bu sırada Musul'da ortaya çıkan bazı karışıklıklar Moğollara burayı ele geçirmek için fırsat verdi. Musul'daki el-Melik es-Sâlih İsmail b. Bedreddîn Lü'lü

¹⁶ el-'Aynî, *'Ikd el-Cumân*, I, s. 267-268.

¹⁷ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb*, XXX, nşr. M. Abdulhâdi Saîre, Kahire 1990, s. 40-42; el-'Aynî, *'Ikd el-Cumân*, I, s. 267-270; Abdul-Aziz Khowaiter, *a.g.e.*, s. 52-53; Reuven Amitai-Preiss, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁸ Fâyed Hamâd Âşûr, *el-Alâkât es-Siyâsiyye Beyne'l-Memâlik ve'l-Mogol fî'd-Devlet el-Memlûkiyye el-Ûlâ*, b.y. ve t. y., s. 68-69.

¹⁹ Reuven Amitai-Preiss, *a.g.e.*, s. 74, P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 94.

²⁰ el-'Aynî, *'Ikd el-Cumân*, I, s. 328-329; İbn Hâldûn, *Kitâb el-'Iber*, V, s. 455,464; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 467; Reuven Amitai-Preiss, *a.g.e.*, s. 56-59. Bu öldürülen halifenin yerine ise yine Abbâsî ailesine mensup olan Ebu'l-Abbas Ahmed tayin edildi ve o Kahirede ikamet etti. Bkz. Süleyman Özbek, *El-Melikü'z-Zâhir Rüknu'd-Din Baybars Zamanı Memlûk Devletinin Dini Siyaseti, Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. IX, İzmir 1994, s. 294-295.

Mısıra gitmişti. Bunun üzerine de Moğol komutanı Sandagun on bin asker ile şehri kuşattı. Bir süre sonra es-Sâlih İsmail Mısırdan geri döndü. Bunu haber alan Moğollar kuşatmayı geçici olarak kaldırıp gizlendiler ve es-Sâlih İsmail şehre girdi. Bunun üzerine Moğollar kuşatmaya tekrar başladılar ve 25 mancınıkla şehri dövmeye devam ettiler. Es-Sâlih İsmail bu sırada kardeşlerini Baybars'a yardım istemek üzere yola çıkardı. Baybars ta bu isteğe olumlu cevap vererek Mısırdan bir orduyu Şemseddin Sungur er-Rûmî komutasında gönderdi (Cemâzi el-Ula 660/Mart 1262). Baybars aynı anda Dimaşk'a mektup yazarak Musul'a yardım gönderilmesini istedi. Bu haber üzerine Berli komutasında yola çıkan ordu Moğollar tarafından Bire'de karşılandı ve yapılan savaşı İlhanlılar kazandı. Bu zaferden sonra tekrar Musul'a dönen Moğollar toplam dokuz aylık kuşatma sonrasında şehri ele geçirdiler. El-Melik es-Sâlih öldürülürken şehir yağmalandı. Bir süre sonra da Moğol ordusu Musul'u terk ederek memleketlerine döndüler²¹.

Moğolların, bu son hadiseden sonra Suriye'yi terk ettikleri sırada Memlûk keşif kuvvetlerinin aldığı bilgilerden Hülegü'nün büyük bir ordu topladığı öğrenilince, Baybars Haleb'e mektup yazarak şehrin doğu kısmındaki yani İlhanlıların hücum edebileceği bölgedeki otlakların yakılmasını istedi²². Muhakkak ki bu girişim olası bir Moğol saldırısına karşı caydırıcı olması için yapılmıştı. Musul'un Moğollar tarafından dokuz ay boyunca kuşatılmasından sonra ele geçirilip bir hafta boyunca yağmalanması ve hakimi es-Sâlih İsmail ile oğlunun öldürülmesi ve ardından İlhanlıların Suriye bölgesindeki hareketleri ve yine aynı zamanlarda fazla miktarda Moğol grupların Suriye'ye ilticası burada yaşayan halkı çok tedirgin etmişti. Sultandan alınan emir gereği Haleb çevresindeki otlaklar da yakılmış ve bu on gün boyunca gelenek dışı karar almıştı. Bu sırada binek hayvanlarının fiyatı artmış diğer eşyaların fiyatı ise herkes sattığından dolayı ucuzlamıştı. Ancak bu sırada bölgeye gelen haberlerden Hülegü ile Berke Han arasında savaş olduğu ve birbirleriyle uğraştıkları öğrenilince halk rahat bir nefes aldı. Ayrıca yine bu sırada Mısırdaki Memlûk ordusundan bir grup askerinin Emir İzzeddin ed-Dimyâfi kumandasında Suriye'ye gelmesi ile herkes rahatladı²³.

Bu son gelişmelerden sonra 663 (1264-1265) yılındaki Moğolların Bire'yi kuşattıkları tarihe kadar iki devlet arasında sıcak çatışma olmadı. Ancak soğuk savaş ve sınırlı harbi bütün hızıyla devam etti. Memlûk sultanı bu süre içerisinde hem Berke Han, hem de Bizans İmparatoru ile elçi teatisinde bulundu²⁴. Berke Han ile yapılan yazışmaların özünde; Özellikle onun Müslüman olmasından sonra kendisi kutlanıyor ve artık Müslüman olduğuna göre, o dönemdeki İslam dünyasının en büyük düşmanı olan Hülegü'ye karşı savaşması teşvik ediliyordu. Berke Handan gelen elçiler ve mektuplar

²¹ el-Makrîzî, *Sulûk*, 1-2, s. 467-468, 475-476; Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 68, 70; Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 74.

²² en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 62-63.

²³ Fâyed Hamâd Âşûr, *a.g.e.*, s. 78-79.

²⁴ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 58, 64-65, 87; el-'Aynî, *'Ikd el-Cumân*, I, s. 289,361.

ise Baybars'ın bu isteğine olumlu cevap veriyordu. Berke Han bu mektuplarından birinde şöyle diyordu; "Baybars şunu bilsin ki kendi kanımdan ve canımdan olan Hülegü'ye karşı İslam için savaştım. Çünkü o Allah'a ve Resulüne inanmıyor"²⁵. Berke Han ayrıca, Baybars'a Halifeliği Mısır'da tekrar ihdas etmesinden dolayı teşekkür ediyor ve ondan Hülegü'ye karşı yaptığı savaşta yardım istiyordu²⁶. Baybars ile Berke Han arasındaki bu yazışmalar hep iyi niyet dileklerinin ifade edilmesi şeklinde kaldı ve bu ittifak asla fiziksel anlamda bir eyleme dönüştü. Muhakkak ki bu durumdan herşeye rağmen en fazla yararlanan Baybars oldu. Çünkü Berke Han'ın Hülegü ile olan mücadelesi sonucunda İlhanlılar asla Suriye üzerine büyük çaplı bir sefer düzenleyemediler²⁷.

Baybars bu sırada Bizans ile olan ilişkilerini de ihmal etmiyor ve geliştirmek için çaba sarf ediyordu ki bu başlangıçta mümkün olabiliyordu. Mesela 660 (1261-1262) yılı içerisinde daha önce Bizans'a gönderilmiş olan Emir Fareseddin Akkuş geri döndü ve o İstanbul'daki câminin onarım ve kullanım iznini aldığı bildirince, sultan bu habere çok sevindi²⁸. Yine aynı yıl içerisinde bu kez sultana, İzzeddin Keykâvus'un elçileri geldi ve getirdikleri mektupta, Keykâvus'un memleketini Moğol boyunduruğundan kurtarmak ve tamamen kendi idaresi altına almak için Baybars'tan yardım istediği ve eğer bu gerçekleşirse ona bazı toprakları verebileceği yazılıydı. Baybars bu teklifi kabul ederek hemen bir elçi hazırlanmasını emretti. Ancak ardından Keykâvus'un hezimete uğradığı haberi gelince bu girişim ertelendi²⁹.

Muhakkak ki bu soğuk savaş ya da gizli savaş dönemi diyebileceğimiz süreç içerisindeki girişimler yalnızca diplomatik manevralar ile sınırlı kalmadı. Bunların yanısıra casusluk faaliyetleri ve bazı kurnazlıklar da bu mücadelede yerini almıştır. Mesela böyle bir olay 662 yılı Cemâdi el-Âhire ayının 20'sinde (19 Nisan 1264) ortaya çıktı. Bahsedilen tarihte İlhanlılara mensup iki casus Dimyat'ta yakalanmıştı. Bu casuslar Ordu'dan gönderilmişler ve Akka'dan deniz yoluyla Dimyata gelmişlerdi. Burada yakalanınca sultanın huzuruna getirildiler. Bu sırada üzerlerinden Hülegü tarafından Atabek olan Emir Fareseddin Aktay için yazılmış iki ferman çıktı. Burada yazılanlardan anlaşılana Atabek'in Hülegü'ye meyilli olduğu idi. Sultan Baybars Atabek'i çağırıp ona bu fermanları gösterdi. Ancak sultan Hülegü'nün Atabek için yazdıklarına inanmadı ve bunları yırtıp attı. Bunun, Moğolların bir hilesi olduğunu

²⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 82-84. Gösterilen yerde bu mektubun geniş bir özeti ve Berke Han'ın maiyetinden kimlerin Müslüman olduğunu gösteren bir liste vardır.

²⁶ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 87; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 493.

²⁷ Bertold Spuler, a.g.e., s. 72.

²⁸ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 58.

²⁹ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 75; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, I, s. 335; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 469-470; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 56-57; Faruk Sümer, "Anadoluda Moğollar", *S. A. D.*, s. 34-35.

anlamıştı. Baybars ayrıca Hülegü'nün bu girişimini bir zayıflık alameti olarak kabul etmişti³⁰.

Yine bu yıllarda özellikle Berke Han'a mensup olup ta Hülegü'nün yanında bulunan Moğol grupların Berke Han'ın bu yöndeki talimatını ifade eden mektubu üzerine büyük gruplar halinde Suriye'ye ilticası gerçekleşmişti. Bu durum tabii ki Hülegü'nün canını oldukça sıkıyordu³¹. Bu dönemdeki mücadelede Artuklular da rol almıştı. Diyarbakır'daki Moğol ordugahı ile Memlûkler arasındaki çatışmalar uzun yıllar devam etmişti. Bölge genel anlamda, Diyarbakır ise özel anlamda bu mücadeleye sahne olmuştur. Bu esnada Artuklu Emirleri de Moğol himayesi altına girmiş olduklarından hep Moğolların yanında yer almışlar ve onlara yardım etmişlerdir. Buna ilave olarak ta Mardin'in göçmenlerin ve mültecilerin merkezi olması da, onların bu mücadeleye katılmalarına sebebiyet vermiştir. Mesela Mardin hâkimi el-Muzaffer ve kuvvetleri Sandagun idaresindeki Moğol ordusu ile birlikte daha önce anlattığımız Musul kuşatmasına bizzat katılmıştı³².

Hülegü'nün Berke Han ile savaştığı ve mücadele ettiği sırada Baybars rahat bir nefes alabilirdi. Bu arada özellikle Suriye'nin Kuzey Irak ile olan sınırındaki önemli bir sınır kasabası olan Bire'yi ve diğer yerleri de takviye edip kuvvetlendirdi. Bire, Suriye tarafının İlhanlı ileri karakollarına karşı müdafaası için büyük önem taşımaktaydı³³. Baybars'ın Irak'a karşı faaliyetleri bu bölgedeki İlhanlı idarecilerini harekete geçirdi ve 663 (1264-65) yılında Moğollar Durbay komutasındaki bir orduyla Bire'yi kuşattılar. Bu Moğol saldırısı Frankların tavsiyesi ile olmuştu. Frenkler Moğollara Baybars'ın kuvvetlerinin kısa sürede buralara gelebileceğini bildirmişti. Bunun üzerine de İlhanlılar bu fırsatı değerlendirmek üzere hücumla geçti³⁴. Baybars bu sırada Kahire'de bulunuyordu ve el-Abbâse'ye avlanmaya gitmişti. Ancak kendisine haber gelir gelmez süratle Kalat'ül-Cebel'e döndü. Moğolların bu saldırısını çok ciddiye aldı. Ardından da Semm el-Mevt (ölüm zehiri) lakaplı Emir İzzeddin Yogân'ı komutan tayin ettiği orduyu hazırlatarak yola çıkardı. Ertesi gün yine dört bin kişilik başka bir orduyu gönderdi. Ayrıca bu iki koldan gönderdiği askerlerden önce, haberi aldığı gün, berîd ile Emir Bedreddin'i Suriye'ye göndererek onu bir ordunun hazırlanması için görevlendirmişti. Bir süre sonra ise Baybars bizzat kendisi de hazırladığı ordu ile yola çıktı ve iki hafta sonra Gazze'ye ulaştı. Sultan buradan Sayda'ya sonra da Yubna'ya geldi. Bu sırada kendisine bir mektup geldi ve burada; Moğolların Bire'yi onyedinci mancınkla kuşatmaya devam ettikleri yazılıydı. Ancak sultan bunu birkaç emirinden başka kimseye

³⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 98; Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 88, el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 511; Reuven Amitai-Preiss, *a.g.e.*, s. 139-156.

³¹ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 84-85; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, I, s. 364-365; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 473-474; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 62-63.

³² 'Imâdeddîn Halil, *el-İmârât el-Arukiyye fî Cezîre ve 'ş-Şâm (465-816/1072-1409)*, Beyrut 1980, s. 334-336.

³³ Abdul-Aziz Khowaiter, *a.g.e.*, s. 53-54.

³⁴ Abdul-Aziz Khowaiter, *a.g.e.*, s. 54-55.

söylemedi. Çünkü askerlerinin morallerinin bozulmasını istememişti³⁵. Bu sırada haçlı şehirlerindeki hâkimler sultanın tam olarak hedefini bilmiyordu. Bu sebeple de hepsi korktu ve Yafa hâkimi II. Hana hediyelerle gelip sultana itaatini bildirdi³⁶. Sultan Yubna'da iken kendisine Dimaşk'tan bir mektup geldi. Bu mektuptaki habere göre Hama hâkimi Melik Mansûr'un Suriye askeri ile Bire'ye yaklaştığı sırada Moğollar kalabalık sayıdaki Memlûk ordusunun geldiğini öğrenince mancınıklarını ve ağırlıklarını bırakarak kaçmışlardı. Ancak Baybars bu haberle yetinmedi çünkü Bire Kuzey Irak'tan Suriye'ye geçiş için önemli bir nokta idi. Bu sebeple de Suriye'ye haber göndererek Bire'ye yirmi yıl yetecek kadar silah ve savunma malzemesi nakledilmesini emretti. Ayrıca bununla da kalmayıp Hama hâkimi ve Bire'deki emirlere haber salarak taşlardan bir set yapılmasını emretti ve emir hemen yerine getirildi. Baybars bu işler bitince Kahire'ye ve Dimaşk'a haber salarak bu iki merkezden yüzer bin dirhem ile yüzer hila't getirtilmesini emretti. Daha sonra bunları hediye olarak Bire'deki emirlere gösterdikleri cesareten dolayı dağıttı³⁷. Baybars bu sırada Bağdat'taki Arap şeyhlerini kabul ederek onları casus olarak kullanmak üzere görevlendirdi. Bu şeyhlerin bazıları Heyyet el-Enbâr, el-Hille ve Kûfe'den idiler. Baybars onlara ikram ve ihsanlarda bulunarak Moğolların hareketleri hakkında bilgi aktarmalarını istedi³⁸. Suriye'deki işlerini bitiren Baybars 663 yılının Şaban ayının 11'inde(30 Mayıs 1265) Kahire'ye döndü³⁹.

İlhanlı tahtında Hülegü'nün 1265 yılındaki ölümü⁴⁰ ile meydana gelen değişiklik Memlûk-İlhanlı münasebetlerinde çok fazla bir farklılığa yol açmadı. İki devlet arasındaki düşmanlık, yerine geçen oğlu Abaka zamanında da devam etti. Hülegü Bizans İmparatoru Mihael Palaiologos'un kızı ile evlenmişti. O Batıdaki ve Doğu'daki bütün haçlı kuvvetlerini harekete geçirerek Mısır ve Suriye'deki Memlûkler'den intikam almak konusunda çok hırslı idi. Abaka'nın bu isteği o sırada Papalık ile İlhanlılar arasındaki elçilik heyetlerinin sıkça gidip gelmesini izah etmektedir. Bu sırada dikkat edilmesi gereken diğer önemli bir nokta ise; Doğu'daki Papalığın, Ermeni Krallığının ve Suriye'deki Haçlıların emelinin buralarda kaybettikleri toprakları ve en başta da Kudüs'ü geri almak istemelerinin çok ciddi bir güdüleyici olmasıdır. Ancak İlhanlıların Batı Avrupa ve Ermeniler ile olan bu haberleşmeleri Baybars'ın bilgisi dahilinde idi⁴¹.

Hülegü'nün ölümünden bir yıl sonra ise Berke Han da ölmüş ve onun yerine devletin başına Mengü Timur geçmişti. Onun zamanında Altın Ordu'nun siyasi

³⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 95, el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 523-524.

³⁶ Saîd Abdulfettah Âşur, *a.g.e.*, s. 94.

³⁷ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 524.

³⁸ Saîd Abdulfettah Âşur, *a.g.e.*, s. 95.

³⁹ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 534; Fâyed Hamâd Âşûr, *a.g.e.*, s.89-90.

⁴⁰ Reşîd-ü-Dîn Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârih*, II-1, s. 340-342; Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 99-100; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 541; İbn Hâldûn, *Kitâb el-Iber*, V, s. 458.

⁴¹ Saîd Abdulfettah Âşur, *a.g.e.*, s. 96.

hayatında çok ciddi bir değişiklik olmamıştır. Berke han gibi o da İlhanlı hükümdarı ile savaşmıştı. Memlûk Sultanı Baybars bu konuda Mengü Timur'u da teşvik etmişti⁴².

Abaka Han, devletin başına geçtiğinde dışarıdaki düşmanı yalnızca Memlûk Devleti değildi. Berke Han nasıl Hülegü zamanında Şirvan ve Errân yani kuzey Âzerbaycan üzerinde hak iddia etmiş ve bu sebeple iki devlet arasında uzun yıllar mücadeleler olmuşsa, şimdi de İlhanlıların doğu sınırlarındaki Çağatay hanı Barak, ülkesinin gelirinin azlığından ve hatta darlığından şikayet etmeye başlamıştı. Barak istekleri kabul edilmediği için İlhanlılarla mücadeleye başladı⁴³.

Abaka'nın İlhanlı tahtına geçtiği yıllarda Suriye sınırlarında bazı karşılıklı akınlar ve sınır ihlalleri gerçekleşmiş ise de⁴⁴; Anlaşılan o ki, o sıradaki içinde bulunduğu şartlar onun Memlûk Devleti'ne olan düşmanlığını ve saldırılarını sürdürmesine izin vermiyordu. Bunun en güzel delili de Abaka'nın 1265 yılında bir elçilik heyetini hediyelerle birlikte Baybars'a göndermesi ve ona barış teklif etmesidir. Ancak Memlûk Sultanı, Abaka'nın bu isteğine olumlu cevap vermedi⁴⁵. Az önce de bahsettiğimiz gibi Abaka doğu sınırlarındaki Çağataylar ile mücadeleye başlayınca Suriye'ye saldırma fikrini bir kenara bırakmış ve barış yanlısı bir tavır sergilemeye başlamıştı. İlhanlılar'ın bu ilk girişimi kabul görmeyince Abaka bu isteğini 1268 yılında tekrarladı. Bu kez ise Abaka'nın kayınpederi olan ve Baybars ile de münasebeti bulunan İmparator Mihael, iki hükümdar arasında barış görüşmelerini gerçekleştirmek için çaba harcadı. Abaka içinde bulunduğu siyasi şartlar gereği barış fikrine zaten sıcak baktığı için Mihael, Baybars'a yazdığı mektupta ona Abaka ile barış yapması konusunda tavsiyede bulundu. Ancak Abaka'nın içinde bulunduğu güç şartları bilen Baybars İlhan ile anlaşmayı reddetti⁴⁶. Bu sırada Abaka ile Baybars arasında barış yapılması için çalışan yalnızca Bizans İmparatoru değildi. Abaka'nın vasalı olan ve sürekli Memlûk saldırılarına maruz kalan Ermeni Kralı Hetum da bunun için çaba sarfediyordu. Sonunda Hetum'un bir adamının refakat ettiği Abaka'nın elçisi Memlûk sultanı Baybars'a geldi. Elçi beraberinde 20 R. Âhir 667 (27 Aralık 1268) tarihli bir mektup getirmişti. Ancak Abaka'nın gönderdiği bu mektup tehditler ile dolu idi. İlhan bu mektubunda; "Abaka Han Doğu seferine çıktığında bütün her yeri ele geçirdi ve kimse ona karşı çıkamadı. O karşı çıkanları öldürdü ve ortadan kaldırdı. Sen gökyüzüne de çıksan yerin dibine de girsen bizden kurtulamazsın, senin tek kurtuluşun aramızda barış olmasıdır" diyordu. Abaka Han bu açık seçik tehditler ile de yetinmedi. Baybars sultan olmadan önce bir memlûk olarak buraya geldiği bilindiğinden elçisine sözlü olarak şunları söyledi: "Sen Sivas'ta satılmış bir memlûksun ve kendini nasıl dünyanın hükümdarı ile bir tutuyorsun?". Baybars bu sinir harbi karşısında zayıf düşmedi ve

⁴² A. Yu. Yakubovsky, *a.g.e.*, s. 65; Hayâ Nâsır el-Hacî, *a.g.m.*, s. 12.

⁴³ Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celâyir", *Belleten*, LIII, S. 206, Nisan 1989, s. 178-179; Abdul-Aziz Khowater, *a.g.e.*, s. 57-59.

⁴⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 107; Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 83-84; P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 97.

⁴⁵ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 553.

⁴⁶ Abdul-Aziz Khowater, *a.g.e.*, s. 57-59.

şöyle dedi: “Şunu bilin ki ben Abaka'nın İslam topraklarından ele geçirdiklerini geri alıncaya kadar onun takipçisi olacağım”. Baybars ta Abaka'ya cevap olarak gönderdiği mektupta ona aynı üslup ile hitap etmiş ve ondan aşağı kalmamıştı⁴⁷.

Böylece Abaka, Baybars'la barış yapmak konusunda anlaşmaya varamadı. Sonunda yine Haçlılar ile ittifak yaptı. Baybars 1269 yılında İskenderiye'de iken, kendisine Moğolların Haleb yakınındaki es-Sâcûr'a saldırdıkları bildirildi. Ayrıca onların Haçlılar ile Suriye'ye ortak hücum etmek konusunda ittifak ettikleri de anlaşıldı. Bunun üzerine Baybars Emir Alaaddin el-Bundukdârî komutasındaki kuvvetleri Suriye'ye durumu kolağan etsin diye gönderdi. Baybars bununla da yetinmedi ve kendisi de ordusuyla Suriye'ye hareket etti. Ancak o Suriye'ye geldiğinde daha önce gönderdiği ordunun Moğol kuvvetlerini hezimete uğrattığını ve onların Suriye'yi terk ettiklerini öğrendi⁴⁸. Bu sırada Batı-Moğol işbirliğinden doğma bir girişim ortaya çıktı. Bu da Aragonya Kralı I. Jakob'un daha önceden Moğollar ile yaptıkları anlaşma gereği 1269 yılı içerisinde Ermeni Krallığı topraklarına deniz yoluyla asker çıkarıp burada Moğol kuvvetleri ile birleşme teşebbüsüydü. Ancak çok şiddetli fırtınaların çıkması sebebiyle bu girişimi başarısızlıkla sonuçlandı⁴⁹. Yardım için yola çıkan bu Haçlılar muhtemelen Abaka'nın 1267 yılındaki Papa IV. Clemens ile olan yazışmalarının bir sonucuydu. Ancak az önce de bahsettiğimiz gibi bunlar şiddetli fırtınalardan dolayı Ermeni topraklarına değil Akka'ya gitmek zorunda kalmışlardı. Baybars Safed'deki kuvvetlerine emir gönderdi ve Haçlılar ile yapılan savaşı Memlûkler kazandı. Pek çok Haçlı komutanı da esir alındı⁵⁰.

Abaka Han aldığı bu yenilgiler ile yetinmedi ve hemen ertesi yıl 670 (1271-1272) yılında, başlarında Samagar'ın bulunduğu bir ordu önce Ayıntap'a oradan da Harim'e gelerek buraları yağmaladı. Bu sırada Baybars Dimaşk'ta bulunduğundan hemen Kahire'ye mektup yazarak Emir Biserî komutasında üçbin kişilik bir ordunun hazırlanıp Suriye'ye en kısa zamanda gelmesini emretti. Bu ordu aceleyle yola çıkarak en kısa zamanda Dimaşk'a geldi. Baybars ise bundan önce Haleb'e gelmiş ve buradan çıkardığı askerleri Maraş, Harran ve Urfa gibi yerlere göndermişti. Çok geçmeden Moğollar Harran'da hezimete uğradılar. Bu sırada Haçlılar da müttefiklerine yardımcı olmak için Kakun'a saldırdılar. Orada bulunan Üstaddâr Emir Hüsameddîn'i ve beraberindekilerden bazılarını öldürdüler. Ancak bu sırada Memlûk askerler yardıma gelince hepsi dağıldılar⁵¹. Bu son gelişme üzerine Baybars Haçlıları cezalandırmak için

⁴⁷ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, II, nşr. Muhammed Muhammed Emîn, Kahire 1988, s.40-43; Saîd Abdulfettah Âşur, *ez-Zâhir Baybars*, s. 97; Kazım Yaşar Koprıman, “Mısır Memlûkleri”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, V, İstanbul 1989, s. 458-459.

⁴⁸ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 124; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 584; Saîd Abdulfettah Âşur, *a.g.e.*, s. 97-98; Abdul-Aziz Khowater, *a.g.e.*, s. 60-61.

⁴⁹ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 584-585; Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 83-84.

⁵⁰ Fâyed Hamâd Âşur, *a.g.e.*, s. 94-95.

⁵¹ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 133-134; el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 599-600; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, II, s. 90-91; *Baybars Tarihi, Al-Melik al-Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin*

Akka'ya hücum etti. Ancak şiddetli yağmurlar yağdığından ordu geri çekilmek zorunda kaldı. Buna rağmen Akka'daki Haçlılar zayıflıklarını hissettiklerinden gönderdikleri elçiler vasıtasıyla Baybars'tan barış istediler ve on yıl on ay on saat için barış yapıldı⁵². Bu son gelişme yani Haçlılar ile yapılan bu barış Moğollara müttefik bulmakta güçlük çıkardı. Böylece zor durumda kalan Abaka savaşı düşünemez hale geldi⁵³. İşte bu sırada Anadolu'daki Moğol Komutanı Samgar ile Pervane'nin elçileri Suriye'ye geldiler. Baybars onları Dimaşk'ta iken kabul etti. Elçilerin ifadesine göre; Samgar Baybars'ın bir elçi heyeti hazırlayarak barış ile ilgili şartlarını bu yolla Abaka'ya iletmesini tavsiye ediyor ve ardından kendisinin de bu barışın gerçekleşmesi için elinden geleni yapacağına dair söz veriyordu. Baybars elçilerin getirdiği bu haberden memnun oldu ve Samagar'ın tavsiyesine uyararak bir elçilik heyeti hazırlayıp beraberlerinde Samagar için ok Abaka için ise bir zırh olduğu halde bunları yola çıkardı. Heyet ilk önce Konya'ya oradan da Pervane'nin refakatinde Abaka'nın huzuruna gitti. Elçiler Abaka ile görüştürüldüklerinde Baybars'ın barışı yalnızca; "Abaka'nın Müslümanların topraklarından çekilmesi şartıyla" kabul edebileceğini bildirdiler. Abaka ise; "bu gerçekleşmesi imkansız bir iştir. En iyisi her iki tarafın elinde bulunan topraklar olduğu gibi kalsın" diyerek Baybars'ın teklifini reddetti. Bununla da kalmayarak elçilere bazı ağır sözler de söyledi. Bunun üzerine de elçiler hemen geriye döndüler⁵⁴.

671 (1272-1273) yılında Baybars'ın Dimaşk'ta bulunduğu sırada Memlûk emirleri bir toplantı yaparak Moğolların Suriye'deki son sınır ihlallerini görüştüler. Bu toplantıdan ortaya çıkan sonuç ise: Moğolların ülkeye yaptıkları saldırıların her zaman askerinin hazır olmadığı ve hazinenin de yetersiz olduğu dönemlere denk gelmesi ve bunun da güçlükler ortaya çıkarması idi. Bu sebeple Sultan'ın bir an önce berîd ile Kahire'ye gelmesi öneriliyordu. Baybars bu durumdan haberdar olduğunda yedi gün içerisinde Kahire'ye döndü. Sultan yedi gün içerisinde kaleye ulaşmıştı⁵⁵. Emirlerin bu toplantısından iki sonuç çıkarmak mümkündür; Bunlardan birincisi, Sultan'ın zamanının çoğunu Suriye'de geçirmesinden Memlûk Emirlerinin rahatsız olması. İkincisi ise, Abaka Han'ın casusluk teşkilatının çok iyi çalışması idi. Muhakkak ki Hülegü zamanından beri sınır ihlalleri ve akınlar şeklinde gelişen, hiçbir zaman büyük çaplı bir savaşın yapılmadığı bu şartlarda, her iki tarafın da casuslar kullanması ve hücumlarını ona göre ayarlaması doğaldı. Buna bağlı olarak ta Memlûk kuvvetleri de uygun zamanlarda sınırları geçip 673 (1274-1275) ve 674 (1275-1276) yıllarında Mardin'e olduğu gibi, baskınlar yapıp çeşitli ganimetler ile geriye dönmüşlerdir⁵⁶.

İkinci Cildi, çev. M. Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul 1941, s. 5; Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye*, s. 73; Bertold Spuler, *a.g.e.*, s. 83-84.

⁵² el-Makrîzî, *Sulûk*, 1-2, s. 600; Ali Aktan, *a.g.m.*, s. 7-8.

⁵³ Saîd Abdulfettah Âşur, *a.g.e.*, s. 99-100.

⁵⁴ *Baybars Tarihi*, s. 5-7; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, II, s. 92-93; Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 134; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 191-192; Abdul-Aziz Khowaiter, *a.g.e.*, s. 62-64; Saîd Abdulfettah Âşur, *a.g.e.*, s. 99-100.

⁵⁵ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 197.

⁵⁶ 'Imâdeddîn Halil, *a.g.e.*, s. 346-347.

Baybars ile Abaka arasındaki son barış girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından kısa bir süre sonra Altın Ordu Devleti'nden elçiler Kahire'ye geldi. Elçilerin getirdiği mektupta; Hülegü'nün Müslümanların elinden almış olduğu şehirler gösteriliyor ve bu şehirlerin kurtarılması için Baybars'tan yardım isteniyordu⁵⁷. Bu son durumdan yani bu elçilerin hemen gelmesinden açıkça anlaşılacağı üzere Altın Ordu Han'ının da casusları çok iyi çalışıyordu. Bu yüzden de Abaka ile Baybars arasındaki son gelişmelerden haberdar olduğu için böyle bir girişimi baltalamak ve Memlûk Devleti'ni İlhanlılara karşı kıskırtmak amacıyla gereken yapılmıştı.

671 (1272-1273) yılında Moğol ordularının Suriye sınırında hareketlendikleri sırada, Abaka'nın elçileri tekrar Dimaşk'ta bulunan Sultan Baybars'a gelerek İlhanın barış ile ilgili dileklerini iletiler⁵⁸. Buna göre Abaka barış görüşmeleri için ya Baybars'ın ya da kendisinden sonraki en yetkili devlet adamının huzuruna gelmesini istiyordu. Ancak Baybars bu isteği reddetti ve ona cevaben; Eğer Abaka barış yapmak istiyorsa kendisi bana gelsin ya da kardeşlerinden birisini göndersin dedi. Bu sırada Baybars, Moğol elçileri önünde askerlerinin silahlarını kuşanıp meydana inerek gösteriler yapmalarını sağladı ve elçiler de bunu izledi. Elçiler tam Suriye'den ayrılmıştı ki Abaka'nın askerlerinin Bire'yi çok sayıda mancınkla kuşattığı ve Fırat nehri kenarında, yardımı gelecek olan Memlûk kuvvetleri için önlem alındığı öğrenildi⁵⁹. Bunun üzerine Baybars süratle ordusunu harekete geçirerek Fırat kenarındaki Moğol kuvvetlerini hezimete uğrattı. Bire kuşatmasına devam eden Moğol komutanlarından Abatay ve Durbay ile bu kuşatmaya bizzat katılan Pervane Fırat kenarındaki ordularının yenilgi haberini alınca mancınk ve diğer savaş aletleri de olmak üzere bütün ağırlıklarını orada bırakarak kaçıp gittiler⁶⁰. Moğol komutanı Durbay ise bu yenilgiden sonra Abaka'nın yanına döndüğünde bir çok arkadaşını kaybetmiş askerlerinin çoğu da savaş alanında kalmıştı. Bu sebeple Abaka ona şöyle dedi; "Nasıl mağlup oldun ve yara almadın, arkadaşların öldürüldü ama sen ölümedin". Abaka onu görevinden azlederek cezalandırdı ve yerine de başkasını atadı⁶¹. Sultan Baybars daha sonra Bire'ye giderek buradaki görevlilere hila'tler ve yüzbin dirhem dağıttı. Ardından da Kahire'ye döndü⁶².

Memlûk Sultanı Baybars bu sefer de Mısır'da fazla kalmadı. Çünkü 672 (1273-1274) yılı içerisinde gelen haberde bizzat Abaka'nın, ordusuyla harekete geçtiğini öğrenmişti. Sultan bunun üzerine hemen Suriye'ye gitmek üzere yola çıktı. Askalan'a geldiğinde haberin doğruluğu teyit edilince hemen Mısır'a mektup yazarak Emir Bedreddîn el-Hazendâr'ın asker hazırlamasını ve her kimin bir atı varsa bu orduya katılmasını emretti. Sultan ilk önce Dimaşk'a oradan Yafa'ya ve sonra tekrar Dimaşk'a

⁵⁷ *Baybars Tarihi*, s. 5-8.

⁵⁸ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 198; Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye*, s. 75.

⁵⁹ el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 604-606; Saîd Abdulfettah Âşur, *a.g.e.*, s. 99.

⁶⁰ *Baybars Tarihi*, s. 17-19; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, s. 83-84.

⁶¹ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 138; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, II, s. 101-102.

⁶² el-Makrîzî, *Sulûk*, I-2, s. 607; *Baybars Tarihi*, s. 19.

döndü⁶³. Ancak bu kez herhangi bir Moğol hücumu olmadığından Baybars bir süre Suriye’de kaldıktan sonra Kahire’ye döndü.

Baybars’ın Kahire’de bulunduğu sırada, soğuk savaşın kıyasıya devam ettiğini açıkça ortaya koyan yeni bir olay gelişti. Sultan 673 (1274-1275) yılında kaleden ayrıldığı bir sırada aniden geri dönmüştü. Bunun sebebi ise Mısır’da bulunan daha önce iltica etmiş olan Moğollardan bazılarının Suriye-Mısır dışındaki ırkdaşları ile mektuplaşmakta olduklarını öğrenmesi idi. Ayrıca bu sırada Gazze valisi Kahire’den çıkıp Moğollara gitmek üzere olan üç kişiyi yakalamış ve bunlarda üzerlerinden mektuplar çıktığı için derhal Sultan’a yani Kahire’ye gönderilmişti. Bu mektuplar ise sekiz-on Memlûk Emirine ait idi. Hemen yakalanıp sorguya çekildiler. Onlar ise bu mektupları burada hakları yendiği için gönderdiklerini söylediler. Bu emirlerin hepsi de Baybars tarafından cezalandırıldı⁶⁴.

Bu hadiseden bir yıl sonra yani 674 (1275-1276) yılında Abaka’nın emri ile Anadolu’da bulunan bütün Moğol ve Anadolu askeri Bire’yi tekrar kuşatmak üzere harekete geçti. İlhan bu kez yine ordunun başına Tabiçi İle Abatay’ı geçirmiş ve belki de bir önceki kuşatmadaki başarısızlığını giderip kendisini affettirebilmesi için Abatay’a bir şans daha tanımıştı. Anadolu’dan hareket edip Bire önlerine gelen ordunun toplamı otuz bin kişi idi. Bunlar hemen yirmi üç tane mancınık kurarak kuşatmaya başladılar⁶⁵. Bu kuşatmadan, başladığı anda Baybars’ın haberi olmuştu. Bunun üzerine büyük bir ordu toplayıp yola çıkan sultan Kuteyfa’ya geldiğinde Moğolların mancınıklarını yaktıktan sonra buradan uzaklaştıklarını öğrendi. Gerçekten bu esnada Moğol ordugahında veba salgını ve kıtlık olduğundan, Baybars’ın da büyük bir orduyla Kahire’den hareket ettiği duyulunca İlhanlı-Selçuklu ve yine kuşatmaya katılan Artuklu kuvvetlerinin burayı terk etmekten başka bir çareleri kalmamıştı⁶⁶.

Anadolu’daki Moğol valileri ile sürekli bir çatışma içerisinde olan Pervane artık onlardan tamamen kurtulmak istiyor ve bunu gerçekleştirmek için de Memlûk Sultanı Baybars’tan yardım almayı düşünüyordu. İşte bu sebeple de o 1272 yılından beri Baybars’la temas halindeydi⁶⁷. Abaka ise Pervane ile Moğol beyleri arasındaki bu çatışmaları görüşmek için onları huzuruna çağırdı⁶⁸. İşte bu sırada 675 (1276-1277) yılında, onların Anadolu’dan ayrılmasını fırsat bilen Hatiroğulları içlerinde Pervane’nin

⁶³ en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 205-206; Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 140.

⁶⁴ *Baybars Tarihi*, s. 47.

⁶⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s. 146; el-Aynî, *İkd el-Cumân*, II, s. 220; *Baybars Tarihi*, s. 58-59.

⁶⁶ Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, II, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, s. 596; *Baybars Tarihi*, s. 59-61; Baybars el-Mansûrî, *Kitâb et-Tuhfet el-Mulûkiyye*, s. 82-83; İmâdeddîn Halil, *a.g.e.*, s. 347.

⁶⁷ el-Aynî, *İkd el-Cumân*, II, s. 141-142; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 219; P. M. Holt, *a.g.e.*, s. 99-1000; Osman Turan, *a.g.e.*, s. 338-342, Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'înüd-Dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 139-140.

⁶⁸ Osman Turan, *a.g.e.*, s. 537.

oğlunun da bulunduğu elçilerini yüz adamla Baybars'a göndererek onu Anadolu'ya gelmesi için davet ettiler⁶⁹. Ancak Baybars bu teklifi kabul etmeyerek daha önce Pervaneye de söylediği gibi bu yılın sonunda geleceğini bildirdi. Daha sonra geri dönen Moğol beyleri Anadolu'da ayaklanmış olan Hatiroğlu ile yandaşlarını yakalayıp cezalandırdı⁷⁰.

Baybars'ı bir süreden beri Anadolu'ya davet eden Muineddîn Pervane'nin bu isteği en nihayet 1277 yılında gerçekleşti. Haleb'te ordularını toplayan Memlûk Sultanı buradan Ayıntab'a geldi. Daha sonra ise Elbistan ovasında Moğollar ile yapılan savaşı kazandı ve Kayseri'de Selçuklu tahtına oturdu⁷¹. Burada bir hafta boyunca Baybars adına para basturarak hutbe okuttu. Bu sırada Tokat'ta bulunan Pervane ise Baybars'ın bütün ısrarlarına rağmen onun yanına gelmiyordu⁷². Pervane'nin, gelinen bu son noktadan sonra muhtemelen gerçekleşmesini istediği şey ise ; Baybars'ın bir süre daha Anadolu'da kalması ve bu sırada Anadolu'ya gelmek üzere yola çıkan Abaka ile karşılaşması idi. Ancak Memlûk sultanı kendi üssünden bu kadar uzak olmayı tehlikeli bulduğundan daha fazla Anadolu'da kalmayarak yanına sığınan Selçuklu beyleri ile memleketine döndü⁷³. Bir süre sonra Anadolu'ya gelen Abaka, Elbistan ovasındaki Moğol cesetlerini görünce çok üzülüp hiddetlendi. Çünkü buradan anlaşılan Selçuklu askeri Memlûk ordusuna karşı savaşa katılmamıştı. Abaka bu kızgınlıkla pek çok Türkmenin öldürülmesini emretti. Aynı şekilde bütün bu olanların sorumlusu olarak görülen Pervane de idam edilmişti⁷⁴.

Abaka Han Anadolu'da bulunduğu sırada ordusuyla Suriye'ye gitmeye niyetlenmişti. Ancak o sırada yaz aylarının en sıcak günleriydi. Bu sebeple yanında bulunan emirler ona şu anda havanın sefer için uygun olmadığını söylemeleri üzerine bu niyetinden vazgeçti. Bunun üzerine de bir mektupla birlikte elçisini Baybars'a gönderdi. Baybars'ı tehdit ettiği bu mektubunda Abaka ona; "Sizler aniden hırsız gibi geldiniz ve karşınıza çıkabilmemiz için bize haber vermeden yine hırsız gibi çekip gittiniz. Eğer bizimle karşılaşmak ve savaşmak isterseniz erkek gibi meydana çıkın kozumuzu

⁶⁹ Reşidü'd-Dîn Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârîh*, II-2, s. 61; Nejat Kaymaz, a.g.e., s. 151-152; Kerîmü'ddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 78-79.

⁷⁰ el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, II, s. 142-143; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 233-235; Kerîmü'ddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 83-84; Nejat Kaymaz, a.g.e., s. 153-155.

⁷¹ Reşidü'd-Dîn Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârîh*, II-2, s. 62; Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s.153-157; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, II, s. 156-162; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 350-359; Kerîmü'ddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s. 87-89; Osman Turan, a.g.e., s. 545-549; Nejat Kaymaz, a.g.e., s. 158-165.

⁷² Reşidü'd-Dîn Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârîh*, II-2, s. 62; Nejat Kaymaz, a.g.e., s. 165-166.

⁷³ *Baybars Tarihi*, s. 88-89; Reşidü'd-Dîn Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârîh*, II-2, s. 62; Osman Turan, a.g.e., s. 345-349, P. M. Holt, a.g.e., s. 99-100.

⁷⁴ Reşidü'd-Dîn Fazlullah, *Câmi'ut-Tevârîh*, II-2, s. 62-63; el-'Aynî, *'İkd el-Cumân*, II, s. 162-165; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 361-362; Nejat Kaymaz, a.g.e., s. 175-179.

paylaşalım. Eğer gelmezseniz askerlerimiz kışın hazır olacaktır” diyordu. Baybars Dimâşk’ta iken kabul ettiği bu elçiyi iyi karşıladı. Ancak ikinci karşılaşmalarında ilk görüştiklerinde hediye ettiği değerli bir kılıcı kastederek “emanetimizi geri ver” demesinden, daha sonra okuduğu Abaka’nın mektubuna ne kadar sinirlendiği açıkça anlaşılmaktaydı⁷⁵. Baybars yine bu sırada Abaka’nın Suriye’ye doğru ordusuyla yürüdüğüne dair bir haber alması üzerine hemen ordusunu hazırlayarak Dimâşk dışında ordugah kurdu. Ancak bir süre sonra bu haberin asılsız olduğunun anlaşılması üzerine tekrar Dimâşk’a döndü⁷⁶. Bu sırada şiddetli bir hastalık geçiren Baybars Dimâşk’ta iken 676 Muharrem’in 28’inde (1 Temmuz 1277) vefat etti⁷⁷.

Baybars’ın saltanatı süresince İlhanlılar ile olan münasebetleri Hülegü Han ile başlamış, sonra onun yerine geçen Abaka zamanında devam etmiştir. Hülegü zamanında ve Ayn Calût savaşından sonraki yıllarda yaşanan Memlûk-İlhanlı soğuk savaşının nedenleri şöyle sıralanabilir; Birincisi ve en önemlisi her iki devletin ileri karakollarının karşılıklı olarak tertip ettiği akınlar ve sınırlardaki birbirlerine olan müdahalesidir. İkincisi ise Moğollar ile ortak hareket eden ve onların takipçileri olan Ermeni Krallığının idarecileri idi ki, Baybars fırsat buldukça onların bu tavırlarını en ağır şekilde cezalandırmıştır. Üçüncüsü ise Hülegü’nün ordusundan büyük Moğol grupların Memlûk Devleti’ne ilticası idi ve ilk grup 1261 yılı sonlarında gelmişti. İlhanlı sınırlarından gelen bu mülteciler Memlûk ordusu içinde eritmeye çalışılmıştır. Son olarak ta Suriye’deki Haçlı idarecilerini söylemeliyiz. Baybars hakimiyeti boyunca Moğollar ile yaptığı mücadelede onlardan fırsat buldukça Frenklere karşı düzenli olarak seferler yapmaya gayret gösterdi⁷⁸.

Abaka zamanında da tüm hızıyla devam eden sınır boylarındaki bu mücadele, özellikle Moğollar için Suriye’nin kapısı sayılabilecek olan Bire civarında gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında Memlûkler yalnızca müdafaada bulunmayıp zaman zaman karşı hücumlara da geçmişlerdir. Asla ciddi anlamda çok büyük kuvvetlerin karşı karşıya gelmediği bu mücadelede diplomatik ve soğuk savaşın daha ağır bastığını söylemek mümkündür. İlhanlı tarafı Batıdaki ve Suriye’deki Haçlı kuvvetlerinden, Memlûkler ise Altın Ordu Devleti’nden müttefik olarak gerektiği şekilde faydalanmaya çalışmış, ancak diplomatik savaşı çoğunlukla Baybars kazanmıştır. Her iki tarafında barış girişimleri asla netice vermemiş, yapılan yazışmalar birbirlerini tahkirden öteye geçmemiştir. Casusların kullanılması ve belli bölgelerdeki otlakların yakılması gibi karşı tarafı yıpratıcı hareketlerin de yer aldığı bu mücadele Baybars’ın ölümüyle son bulmamış, kendisinden sonra Memlûk Devleti Sultanı olan Kalavûn zamanında da bütün hızıyla devam etmiştir.

⁷⁵ Reşidüddîn Fazlullah, *Câmi’ut-Tevârih*, II-2, s. 63-64.

⁷⁶ *Baybars Tarihi*, s. 112.

⁷⁷ *Baybars Tarihi*, s. 112-115; Baybars el-Mansûrî, *Zubdet el-Fikre*, s.160-166; el-Aynî, *İkd el-Cumân*, II, s. 174-175; en-Nuveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, XXX, s. 336-337. Reşidüddîn ise Baybars’ın ölüm tarihini Zilhicce ayı olarak vermiştir. Bkz. *Câmi’ut-Tevârih*, II-2, s. 64.

⁷⁸ Reuven Amitai-Preiss, *a.g.e.*, s. 106.

